

Valóság és látomás

I.

Ottlik Géza (1912–1990) *Huszonöt év magyar irodalma* című 15 részes előadássorozata 1946. június 27. és 1947. február 4. között hangzott el a Magyar Rádió Budapest II. adóján. Az itt közölt két kiadatlan szöveg e sorozat negyedik és ötödik részeként hangzott el 1946. augusztus 14-én és szeptember 6-án. Közreadja Salamon István. Publikálásuk engedélyezéséért szerkesztőségünk ezúton is köszönetet mond Lengyel Péternek. (A rádióelőadások közül öt fejezet javított és rövidített formában utóbb megjelent a szerző *Próza* című kötetében.)

Még tartott Budapest ostroma, amikor Ottlik barátaival együtt elkezdte a Nyugat újraindításának szervezését. Az író folyóirathoz fűződő kapcsolatairól és tervük megvalósításáról lásd *Naplóoldalak*, *A Nyugatról* (In: *Próza*) és *A másik Magyarország* (In: *Hajónapló*) című írásait.

Ha a versekben és regényekben hitelesen ábrázolt valóság vonzó, szép, izgalmas, ebből olyasmire következtethetnénk, hogy a világnak alapjában afféle paradicsom. Hiszen elegendő hűségesen és érzékletesen leírni, hogy kedvünk kerekedjék benne élni. A dolog azonban nem egészen így áll.

Hogy egy rózsabokor szép legyen, ahhoz nem elegendő a sok piros virág, az is kell, aki nézi. A szépség, ami így keletkezik, esetleg az ő látásában rejlik és nem a rózsák tárgyi létezésében. Nem a teremtés munkáját akarom fitymálni, hanem az író munkájára szeretném terelni a figyelmet. Hogy a valóságnak mennyi szerepe van a varázslatban, melyet segítségével hoz létre az író, az kitűnik majd az olyan művekből, amelyek a valószerűség és érzékletesség terén még tovább mennek, mint az úgynevezett realisztikus irodalom.

Már Tersánszky Józsi Jenő regényeiben is — aki nem tartozik a fiatal irodalmunkhoz, hanem a Nyugat első nemzedékéhez — észrevehető, hogy a prózai, a röghöz kötött valósághoz való ragaszkodás sajátos módon egyre lebegőbbé, költőibbé teszi a mű lényegét, s a vaskos realizmus szemünk láttára formálódik naiv költészetté, mesévé, balladává, idillé vagy legendává. Legszébb regényei ilyenek, a *Viszontlátásra, drága*, *A margarétás dal* vagy a Kakuk Marci ciklus, s műfajszerűen is mese *A vezérbika emlékiratai*. Nagyjából ezen az úton járnak Gelléri Andor Endre és Tamási Áron. Tárgyukat is a — mondhatnánk — művészietlen, köznapi valóságból merítik, nem elégedve meg a tökéletesen hihető elbeszéléssel, amúgy nyersen üstökön ragadva egy-egy falusi szegénylegényt, kézművest, kisiparost vagy városi munkanélkülit, kicsinyes nyomorúságukat, érdektelen gondjaikat és útszéli örömeiket, s a tragédiákba vagy eposzokba sehogyan sem illő jellemüket — Gelléri részrehajlás nélkül, isteni tárgyilagossággal mutatja be alakjait s Tamási is avval hozza közel az olvasóhoz székelyeit és súlyosítja el mondandóját, hogy gyarlóságukat is elénk tárja — másfelől pedig, nemcsak szereplőik tájszólását vagy pongyola, magyartalan beszédmódját másolják be híven elbeszéléseikbe, hanem tulajdon irodalmi nyelvüket tőlük kölcsönzik.

Gelléri nyelve látszólag nehézkes, félszeg, olykor meghökkenően szaggatott, indulatos, lihegést, nekikeseredést, sóhajokat, nyögéseket vagy motyogásokat magában úsztató, s végül is csodálatosan érzékletes nyelv. Találomra ütöm fel az egyik kötetét. *A Tréfa*, *csillagok* című novellája így kezdődik:

„Mihálovits Gergelyben egy vámkezelőt fogok bemutatni. (...) Az ilyen Mihálovits-féle vámkezelő-fiúk élete egy nagy veres épületben folyik, amelynek ajtajában két zöldruhás pénzügyőr támasztja a falat, suta kis kardját fogdosva és el-elbámulva a harmattestű folyó fodrain, mint két költő áll e két pénzügyőr a kapu árnyékában, s ügyet se vet a ki-besürgő vámügyes-bajos néppel. Azok meg loholnak, ki olyan, mint az arabus, szikár barna arca van és villogó fehér szemhéja; kire az áll, hogy »vörös róka veres ló, veres ember egy se jó«; míg mások lisztképzék, hanyagarcúak, bár néhány igen hasonlít a kanálisból kibújt patkányokra is. A kétfelé ívelő lépcsőkön folyton zsidobongás van. Mindenki siet, mindenki sasnak érzi magát, röpül; itt aztán szorgalmasak a hivatalnokok, megdolgoznak a havi bérekért, de viszont nem tagadják meg a jóízű tízórait sem. Ez odalent kapható két hölgnél, aki a büfét kezeli. Szalámik, meleg s gőzös virslik, szép kancsócska sörök, olasz narancsok és arab fűgék; csokoládék és cipőfűzők; cigaretták és illatszerek, valamint beretváló holmik... mindez kapható és szívesen adják.

Így került be annak idején Mihálovits Gergely, kit idebent csak Gergelynek, vagy pedig Gergelykének hívnak. Ez a Gergelyke bent a cégnél híres volt arról, hogy túlzottan udvarias. Ama kínai ifjúhoz volt hasonló, ki megbotolva holmi kőben, kalapot emelt előtte s tőle alázatos pardonnal bocsánatot is kért. Mondják, hogy egyszer nagyobb fajta dongó reppent be a hivatalba s a kis Gergely, ki villanylámpájának fénye alatt körmölt valamit, felriadt s azt hitte, a főnök úr nénje... — mintha ajtónyikorgást is hallottam volna — mondta később mentegetőzve — s valami sustorgást... hát szóval, olyan fiú volt, hogy még a dongónak is odaköszönt —: Kezeit csókolom nagyságos asszony... — így. (...)

Aztán Mihálovitsunk hirtelen megcsömörlött önnön udvariaságától. Kínálgató mosolya bágyadtabb lett, már nem ugrott fel a gombostű leesésének pillanatában; s már nem pattantotta fel cigarettatárcáját, ha valamelyik kollégája elég átlátszón, rátette kezét Mihálovitsunk vállára: — Szívunk egyet?

Valami fanyar szállta meg a legényt... Észrevette, hogy kihasználják. De az igazi iskolát odabent kapta meg a vámházban.

Itt Stiglinc néven volt ismerhető egy veres vámkezelő. Nagy lapátfülei voltak, szőrökkel teli, szeplős, kiállhatatlan hangú, nagykezü és mégis mindenkivel csodálatosan ügyesen bánó ember.

Ennek a Stiglincnek mindenki ösmerőse volt. Vadidegen embereknek odaköszönt, hozzájuk lépett: — hogy s mint tetszik lenni —, kezét rázott velük, mert sohase lehet tudni, hol s mikor lesz szüksége rájuk. Ha sorba kellett állni, Stiglinc fölismerte az illetőt: — Szabad lesz, csak egy pillanat, igaz-e főtanácsos úr; hogy s mint van a kiskutyája, főtanácsos úr? ugat már vagy még mindig rekedt? — s közben mindenki más előtt odanyomta az ő bolettáit, nyugtáit, bélyegeit s a főtanácsos, afféle lomha úr, nagy

kopasz fejfel rásandított: — Stiglinc, Stiglinc — mondá — nincs nekem kiskutyám.

— Persze, alázatos tisztelettel, eltévesztettem a főtanácsos urat a Gagyovszky főtanácsos úrral. A főtanácsos úrnak szép tízéves fiacskája van, aki a múltkor is egyes kapott számtanból. Ki csudálja akkor az urak közül, ha a főtanácsos úr fiából főszámtanácsos lesz? igaz? adja az Isten, mert jobb embert keveset tudok itt a fővárosban, mint tanácsos úr... — Ez a Stiglinc mindig mindenre viccet, mókát tudott mondani. — Mihálovits csak sandította ezt az embert.”

Tamási Áron is beléhordja párbeszédeibe s tulajdon mondataiba is az előbeszéd minden salakját, helyi idétlenségeit és erős zamatát. A *Helytelen világ* című novellájából idézek néhány sort, hogy lássuk, mennyire megkülönböztethető öreg és fiatal, falusi és vándorló mutatványos, pap és csendőr, az író érzékletes előadásában. Danika meg az apja a piacon lődörögve a falusi bűvészek sátrához érkeznek.

„Valami sátor volt ott ponyvából, nem kisebb egy sütőháznál. Szűk ajtaján szinte négykézláb kijött egy fekete arcú, félfülű mesterlegényféle, felállt egy tojásos ládára, a két karját az emberek fölé emelte, mintha meg akarná áldani őket. Amikor eléggé csend lett, villogtatni kezdte a szemeit és így szólt nagy lázító hangon:

— Hölgyeim és uraim! A csoda nem halt meg! A csoda él! Tessék befáradni és meggyőződni róla! Szemtől-szembe itt látható Leopold, a világhírű bűvész. Direkt Kínából jött, harminckét csodával. Tessék befáradni, mert sohasem jön többé errefelé. Most mindössze tíz lej, felnőtteknek hús!”

Bemennek, s Leopold előbb levegőbe tart nézésével egy gyűrűt. — „Emmá szem! — mondta egy tímár és körülnézett — aztán áthúz egy tojást a gyűrűn, végül azt mondja: — A tojásra írva lesz. — Félfülű társa előszed öt tojást.

Az elsőt nagykegyesen odanyújtotta Leopoldnak, aki cecésen három uja közé fogta és valami hegyes szerszámmal úgy tett, mintha írna a tojásra kereken. Majd a többi négyet is rendre vette s örökké megállt egy-egy kicsit s összeráncolta a homlokát, mintha szörnyű okosat akarna írni. Végül a félfülű széjjel osztotta az emberek között mind az ötöt. Az egyik Danikának jutott, aki az apjával együtt kezdte keresni, hogy mit vakart a fehér héjára kereken a szakállas.

— Heába dolgozott — mondta végre.

— Nem fogott a plajbásza, mester! — szólalt fel a tímár is.”

De aztán kitűnik, hogy Leopold a tojás héja alá írt s Danikának úgy megtetszik ez a bűvészet meg a többi, hogy beáll inasnak hozzájuk. Kitanulja a mesterséget s eljön az ő bemutató előadásának napja. „Hölgyeim és Uraim! — kezdi a félfülű a teli ház előtt. — A csoda nem halt meg! A csoda él! Íme, itt láthatják

önök a csodatevés legifjabb papját — mutatott Danikára —, aki be fogja bizonyítani önöknek, hogy a csoda...”

Nem tudja azonban folytatni. Borzasztó zúgás és kavarodás keletkezik. Megjelenik az ajtóban a falu papja és két csendőr.

„Tessék rögtön abbahagyni ezt a szemérmiséget! (...)

— Ez csak játék — mondta elsápadva Danika.

Leopold is megszólalt:

— Kérem, nekünk engedélyünk van.”

S a csendőr, amikor Danika az asztalra borul, hogy megvédje tudományának kedves virágjait, puskája agyával fejbe veri. „A fiú felordított és a fejéből, mint egy új csodaszor, csorogni kezdett az asztalra a vér. — És ekkor odakünn felkacagott millió drága csillag és a hold csodálatos korongja gurulni kezdett a láthatatlan spárgán és a tojásokra titkok íródtak mindenütt a faluban (...) és a Szaturnusz gyűrűjén áthúzták láthatatlan kezek a Fiastyúk tojását...”

Ahogy Tamásinak ebben a novellájában, így megy át a végetekig fokozott valóságosság, az érzékletes valóság a látomásba már jóval előbb, már akkor, amikor látszólag még szó sincsen eféleléről. Mert vajon a bútorszállítók lebzselő és verejtékező mindennapos élete a valóságban is olyan varázslatos, mint Gelléri híres, sete-suta nyerseséggel elmondott elbeszélésében?

„Munka nélkül voltam; egy parkba vettem magam, ahol álmosan figyeltem a zöld szín játékát a gyepen és a fákon. Mikor tizenegyet harangoztak: igen csinos kisasszony ment keresztül a sétányon, gyöngéden rezzelő mellett: egész részegen néztem utána... de a nő lebukott a park túlsó felén, mint a Nap; s bennem megint elsötétedett minden. Ebből a borúból egy trappolva vágató stráfkocsi riasztott föl; ragyogó aranybarna ló verte rúdja mellett nagy patáit a flaszterhez; a kocsis ingujjban, mintha azal fütyülne, folyton az ostorát suhogtatta; körülötte, az ülésbe fogódzva, kiabáló, heccelődő, borral-sörrel szeretkező transzporánsok álltak.”

A valóságnak ez a foka már nyilvánvalóan látomás. Zöld gyep, tizenegy órás harangszó, csinos kisasszony, trappoló aranybarna ló, borral-sörrel szeretkező „transzporánsok”: a valóság ezernyi tárgya és ténye közül éppen ezeket és éppen ilyen összeállításban az író víziója választja ki, szükséglete szerint. A művész szemének legalább annyi része van a megteremtett varázslatban — mert egy ilyen kép az igazi varázslat —, mint az adott világnak. Az író tulajdon érzéseiből alkotja művét, csak arra ügyel, hogy ezek tisztán és hibátlanul azok az érzések legyenek, melyeket a való világ dolgai váltottak ki benne s nem más. Valóság, benyomások és kifejezés hűségesen és szorosan egymásba akaszkodva munkálkodnak együtt, hogy közvetítsenek egy szubjektív látomást, s a realista író idővel biztonságra tesz szert és saját technikájának útján eljut a mítoszhoz, a miszti-

kumig, eljut a meséhez, legendához, hőskölteményhez — s nem is feltétlenül szerencsés módon, mert a tudatosság halálos veszedelmet rejt magában. Mindenesetre, amiképpen Tamási vagy Gelléri közvetlen, keresetlen hangján először észre sem vesszük, hogy egyáltalában irodalmi stílussal, modorral van dolgunk, csak akkor, amikor már modorossággá válik — látszólag művészietlenül faragatlan gerendákból ácsolt műveikről is csak az ismétlések mesterkéltége láttán tudjuk meg igazán, mennyivel ravaszabb és pompásabb művészi munkák voltak, minden műasztalosi finomságnál.

II.

Ami Gellérinél és Tamásinál mítosz és látomás, az Hevesi Andrásnál vagy Kolozsvári Grandpierre Emilnél ironikus legenda és elrajzoltóság. Hevesi Turauskas-a éppoly mitikus lény, mint Grandpierre Dr. Csibrákyja vagy „Nagy ember”-e. Pedig mindkét regényíró alkata is, módszere is, tárgyköre is gyökeresen különbözik a népi, érzékletes, naiv-művészi Gellériétől és Tamásiétól.

A cartesian Grandpierre-től áll a legtávolabb minden, ami homályos, megfoghatatlan vagy ami művésziessé, tetszelgő. A világot az emberi értelem tükréből nézi s híven és könyörtelenül ábrázolja, egy tapodtat sem engedve a miszticizmus, vagy a regényesség felé. Nem a tapintható valóság művésze, hanem a stílusa, a nyelvé; mestere a világos és tiszta kifejezésnek. Egyszerűen vele kapcsolatosan emlegethetjük a legkevésbé az efféle szavakat, mint látomás és mítosz, ő nem is tartozott ebbe a fejezetbe, ahol a valóságnak a versekből, regényekből kiáradó sokféle varázsáról van szó az irodalom legközvetlenebb, érzéki hatásairól. Mégis, sajátos módon, Hevesi András két regénye is, Grandpierre korábbi és legújabb munkáiban is megtaláljuk a mítosz-keletkezést s a látásnak a látomásba olvadását; vagyis az értelem útján ugyanoda jutnak, ahová például Gelléri az érzékelés útján jutott: ne felejtjük el, hogy a hihetőség és érzékletesség fokozása, túlhajtása tette irreálissá a realist s így lépett az író egy tágabb — s nem pusztán egy ellentétes — birodalomba, hacsak oktanul fel nem adta korábbi hódításait, a realitást. Miként a matematikus, hogy közbevetőleg megjegyezzem, a racionális számok halmazát úgy hagyja el, hogy bővíti az irracionálisokkal, vagy tovább a transzcendensekkel; vagy a valós számok sorozatát bővíti a képzetesekkel s az új névvel az előzőket is érti, tehát ha irracionális számokról beszél, akkor az irracionális és racionális számokat érti alatta, vagy ha irreális szám-birodalomban jár-ke, akkor eszébe sincs kitiltania magát a reális számokéból: éppen úgy az írónak is tudnia kell, akár az értelemről, akár a valóságról van szó, hogy soha nem zárhatja ki magát egyik vilá-

gából sem, hogy az irracionálisnak vagy az irreálisnak a határához érkeve nem eshet soha abba a téveszmébe, hogy ezentúl, semmi dolga nem lesz már mindavval, amit maga mögött hagyott. Gelléri is, Tamási is menthetetlenül hamissá válik ott, ahol a pusztá látomást erőlteti, ahol *csak* a csillogásra figyel, jelképeket halmoz, mítoszt kavart a semmiből, megfélemlítve a valóságról. És érdekes Sötér István regényírói útja, aki fordítva, finoman misztikus és transzcendens célzatú művei után tért vissza a valósághoz, felismerve, hogy az irrealitáshoz hozzátartozik teljes egészében a realitás is.

Lucas Cranach vagy Memling figurái az első pillanatban sokszor elrajzoltak tűnnek s aztán tüstént rájövünk, hogy a festőnek van igaza. De ha a végére járunk a dolognak, kiderül, hogy mégiscsak önkényesen ábrázolják témáikat s amit a második pillanatban felfedeztünk, az nem a képnek a valósággal való hasonlatossága, hanem a mi látásmódunknak a festőével való hasonlatossága, csak éppen eddig nem tudtunk erről. Ilyen elrajzoltak és ismerősek Grandpierre alakjai. Egy öregedő hivatalnok teljesen ok nélküli gyűlölettel nézi a ligetben hancúrozó, ugrándozó idegen gyereket s ezt gondolja magában, vagy — ha jól emlékszem — így panaszkodik később a hivatalában: „Csak ült a padon kérem és a lábát lógázta és füttyörészett, mint az állatok...”

Ez egy félkegyelmű bácsi, gondoljuk az első pillanatban, hibbant, nem egészen épeszű. Miért haragszik egy füttyörésző kölyökre? Szokatlan, rendkívüli jelenség. Aztán rögtön rájövünk, hogy nem is olyan szokatlan: százezer és millió hivatalnok vagy negyvenen-ötvenen felüli nyárspolgár egyike ő, — sőt ennél is ismerősebb, önmagunkban is megtalálhatjuk ezt a fajta görcsös indulatot, oktalan ingerültséget olykor, mások jókedve láttán vagy egyáltalában, az indulatot mások életének megnyilvánulásai ellen.

A *Tegnap* hőse így mondja el az első német órájuk történetét az iskolában. A szakállas tanár beszédet tart, mennyire fontos a német nyelv tudása.

„Beszéde végeztével a németül tudókat jelentkezésre szólította fel. Heten-nyolcan állottak fel, közöttük néhány száz fiú, átérezve a pillanat ünnepélyességét büszkén és céltudatosan.

— Sprechen Sie deutsch? — kérdezte sorra valamennyit az öreg, nehezen forgó nyelvvel, nyomasztóan hosszú szünetet tartva minden egyes, nagy küzdelem árán kiejtett szó után.

— Nnnna, also gut.

Sem mi, akik nem tudtunk németül, sem a jelentkezők, akik tudtak, nem gyanítottuk, milyen hosszú, konok és tébolyító küzdelem bevezetőjeként hangzott el az a nehézkes »nnna, also gut«, amit aztán hat éven keresztül számtalanszor hallottunk. Lomha, nehezen mozduló embernek látszott, lángoló harcikedve, makacs kitartása ellentétben állott megjelenésével, jellemével

egyaránt, sok csalódáson kellett átesnie, amíg ennyire elkeseredett. A küzdelem már ezen az első órán megkezdődött s ettől kezdve tombolt hat éven keresztül, szünet nélkül. Az öreg nem sokat teketóriázott. Lassú, fontolgotó modorában egymás után adta fel a nyelvtani kérdéseket egyik szász pajtásunknak, egy német anyanyelvű fiúnak, aki magyarul azóta sem tanult meg tökéletesen. Pápaszeme fölött gonoszán csillogó szemével kedvtelve hallgatta a gyerek mindinkább zavaros válaszait.

— Kár volt dicsekedni — mondta s úgy látszott, hangosan és bántón feltörő kacagásunk annál édesebb gyönyörűséget szerez, mert áldozatát sikerült megszegyenítenie.”

Lelki finomságok című elbeszélésének hősnőjét nővére tartja el, egy kövér, jámbor-jóindulatú nő, aki kénytelen a húga, Zsóka miatt rengeteget enni, mert a finomlelkű lányt feszélyezi az a helyzet, hogy ő egye a nagyobbik részt nénje ebédjeiből, amikor nem járul hozzá a háztartás költségeihez. Zsóka vérszegény, gyenge teremtés és már-már betegség fenyegeti a hiányos táplálkozás miatt, úgy hogy a kövér Berta kénytelen hatalmas ebédeket bekebelezni, mert Zsóka máskülönben nem hajlandó többet enni. Viszont így meg Berta kerül bajba. Egyre kövérebb lesz s két hónap múltán végre föllázad. Leülteti maga mellé Zsókat, megcsókolja, megsimogatja és megkéri, hogy hagyjon föl átkozott makacsságával, ne törődjék vele, hogy ő mit és mennyit eszik, hanem táplálkozzék továbbra is ugyanúgy, mint eddig, őt pedig hagyja koplalni.

„Ha te nem eszel — mondta Zsóka konokul —, én sem eszem. Te tartasz el engem, nem ehetem többet nálad.

Ez a csökönyösség még a szelíd és galamblelkű Bertát is kihozta a béketúrésból. Kövér arcát gutaütéses pirosság öntötte el.

— Azt akarod, hogy miattad köznevetség tárgya legyek!? — kiáltotta mérgében fuldokolva — azt akarod, hogy szélütés érlen? Hogy minden ruhámat kidobjam? Így hálálod meg a jószágomat?!...

Amíg a dühéből tartotta, Berta ontotta a szemrehányásokat. De aztán hirtelen elnémult. Zsóka sápadtan, égő szemmel nézett maga elé, arca egészen, eltorzult, a szája széle reszketett.

— Ne félj — suttogta fojtottan —, nem sokáig leszek terhedre.”

Hevesi András *Párisi esőjének* hőse egy kis kávéházban látja meg először Turauskast, a regény különös, központi szörnyetegét. Az idegen egy automataszekrénybe dobálja be a pénzét, míg a szerencségép ki nem fosztja végképpen:

„Az idegen vagy hatszor lépett a kasszához váltani és a szekrénye egyre kajánabbul recsegett. A szemem láttára legalább húsz frankot játszott el. Alighanem elfogyott a pénze, abbahagyta a játékot és néhány nyert zsetonjáért egy pohár Dubormet-t rendelt.

Középtermetűnél magasabb volt, testes, nem hájas, de nem is izmos, mindenütt egyformán vastag henger-alakját tömött zsírpárnák vattázták. Óriási holdvilágképe nélkül valójában sovány embernek nézhettem volna, aki nyolc-tíz lepedőt csavart magára. Borotvált volt, jobban mondva borotvátlan, ilyen sűrű, tola-kodó szőke szőrzetet még életemben nem láttam, olyan mint egy második bőr. Húsos arca dúlt, csupa árok, szakadék, beom-lás, valóságos alpesi táj. Apró szeme nyugtalanul pislog ki er-szény nagyságú könnyzacskóiból. Sohasem láttam ezt az embert, mégis kínosan, félelmesen ismerős volt, nem beszéltem még ve-le, de máris kapcsolat született köztünk, amelyet nem tudtam volna meghatározni, de tulajdon szorongásomon éreztem, hogy döntő jelentőségű... Allegorikus vízió volt, párisi életem fog-vacogtató jelképe... Az egész ember a szónak csaknem testi ér-telmében vérzett, remegő orrcimpáin látszott, hogy irtózatosan szenved, még sem parancsolt tiszteletet vagy részvétet. Húsos, dagadt elgyötörtsége hétköznapi állapot volt, átmeneti és örök-ké tartó, mint a tenger hullámzó felszíne szenvedése folyton fel-csapott a magasba és őrjöngve próbált önmagán túltenni, s ha néha egy pillanatra lecsillapodott, részvétet koldult a külvilágtól és újjászületett a külvilág részvétlenségéből.”

„Leültünk egy üres asztalhoz. Egyszerre furcsa, ismerős szo-rongás fogott el. A múlt heti ember a bistrotból! Ott ült a szom-széd asztalnál. De most nem olyan, mint az automatarulett előtt. A kövér, dagadt emberen most nérói gőg, császári méltóság ter-peszkedett, áradt belőle a súlyos, terebélyes életöröm, egy pillana-tig felséges volt, határozottan felséges. Körülötte nyeszlett balkáni vagy északi szláv intellektuellek ültek, meg egy agyonrizsporo-zott arcú fiatal nő, akinek vékony hangja időnkint belesivített a társalgásba. Az idegen megállás nélkül beszélt, nagy teste ren-gett a nevetéstől, egyszerre evett és szónokolt; a borsóleves le-csorgott a szája két sarkán, mellényére csöpögött, de ügyet sem vetett rá, miközben a levesben főtt krumplit majszolta, csillogó szemmel magyarázott valami szertelenül mulatságos dolgot, az egész társaság döngött a röhögéstől, az egyik kis fekete balkáni fiatalember nagyot kukorékolt, majd prüszkölt, különböző állat-hangokat utánzott, hogy fokozza a jókedvet. Látszott rajtuk, hogy minden szavát mohón zabálják, azt, amit mond, és az em-bert is, aki mondja, ezt a különös embert, aki egész személyét úgy veti oda, mint moslékot az éhes disznóknak. A felséges kife-jezés eltűnt az idegen arcáról, maga is visszahőkölt a féktelen de-rültségtől, amely szavait fogadta, arca egy-egy pillanatra elkomo-rult, ajkai remegtek, egy-egy szivettépő tekintetet vetett a társaságra, mint a bistrotban énrám, de aztán megint folytatta a mókázást, amely egyszerre monumentális és ocsmány volt.”

Csak fokról fokra derül majd ki, micsoda szörnyetege Tau-rausias a gögnek és az önkevelésnek s a tiszta értelemnek, és a

piszkos szenvedésnek, de azt hiszem máris nyilvánvaló, ebből a külsőséges két pillanatképből is, hogy egy vízió megtestesülése. Hunyady Sándor figuráinak lélektana kövérségükből-soványaságukból, testükből, ruháikból, mozdulataikból épül fel, minden az érzékelhető valóságból indul ki. Hevesi Andrásnál elérkeztünk a fordítottjához, — egy lélektani élmény kap testet, azt mondhatnánk, materializálódik. Kettőjük közül Hunyady a művész, az alkotó. Hevesi mellette csak elemző. De a szenvedélyes önkifejezés csakis ezt a fordított utat járhatja, hiszen az egyénből indul ki, s végtelenből, s halad a véges, az érzékelhető felé. Halad és el is érkezik; mert ahogyan Kolozsvári Grandpierre képes tiszta racionális eszközökkel, mint láttuk, irracionális tartalmat kifejezni, Hevesi intellektuális művészete is létezővé tudja tenni hősét, akinek dagadt testi mivoltát, szagát, lélegzetét akkor érezzük majd igazán, amikor minderről az író már nem is beszél.

Buda ostromának első heteiben, 1945 januárjában, amikor a pesti oldalon még folytak a harcok, mi a Pasaréten, csikorgó hóban, tündöklő napsütésben megkezdtük a békét és jártunk az orosz parancsnokságra lapengedélyt kérni. A Széher úton az ideiglenes magyar közigazgatás is megindult. Tárgyaltunk perzsaszőnyeges szobában és ablaktalan folyosón, s mindnyájan megegyeztünk abban, hogy a Nyugat 38-ik évfolyamát indítjuk meg, beleértve az „álnéven” futott folyamokat. Engedély, papír, — a Szépileonai kocsiszínnél rotációs-hengerek heverték, — s talán nyomda — egy vízivárosi kis épen maradt műhely — ígérkezett. Rám bízta, hogy gyűjtsék az első számhoz anyagot. Hamar össze is gyűlt egy dossziéra való kézirat, rajz, cikk. Illyésen és Németh Lászlón kívül ott volt Budán Szabó Lőrinc, Fodor József, Rónay György, Vas István, Berény Róbert, Vilt Tibor, Márffy Ödön, Somlyó György, meg Weöres, Szentkuthy, Jékely, ha jól emlékszem. Sokáig őriztem az irattartót, cédulákat, verseket, engedélyeket, aztán kiköltöztünk Gödöllőre, és öt-hat év múlva, egy csüggedt pillanatomban darabokra szaggattam, és eldobtam az egészet. Most már bánom, de akkor, ahogy a kezembe akadt, olyasféle indulat fogott el, mint Arany János parasztját a jégverésben: az a rémlátomás tört rám egy rossz órára, hogy soha nem fogjuk újraindítani a lapot. (Ottlik Géza vallomása a Nyugatról; részlet. Vigilia, 1971. július, 442–448.)